

ANA LEMIĆ,
*SELA I STANOVI NA VELEBITU. SVJEDOČANSTVA
ŽIVOTA OD NASTANKA DO NESTANKA,*

Hrvatska geološka ljetna škola, Laser plus d.o.o. Zagreb,
Ogranak Matice hrvatske u Gospiću, Zagreb, 2013., 744 str.

Uzevši u ruke ovu knjigu o Velebitu i prelistavši je, odmah ćemo se složiti da se radi o vrlo lijepom i vrijednom djelu o tradicijskoj kulturi najljepše planine u Hrvatskoj. Meni je kao etnologinji ta knjiga posebno interesantna jer govori o životu velebitskih stočara koji je do današnjih dana praktički sasvim nestao, odnosno živi još u sjećanju tih nekadašnjih stanovnika i njihovih potomaka na čijim se svjedočanstvima i temelji ova knjiga. Takav, u osnovi etnološki, pristup istraživanju ruralnog prostora i tradicijskog naslijeđa autorica Ana Lemić naglašava već samim naslovom i podnaslovom svoga djela: 'Sela i stanovi na Velebitu. Svjedočanstva života od nastanka do nestanka', što zatim analizira kroz više od 700 stranica (točno 744 stranice) knjige u velikom A4 formatu s mnoštvom slikovnog materijala, nižući povijesne, sociološke i demografske podatke naselja za naseljem na Velebitu, odnosno posebno na Podgorju – podvelebitskoj primorskoj strani, kamo su se ta naselja, sela i zaselci u prošlosti pretežno smjestili zbog povoljnijih klimatskih uvjeta, dok su među planinskim vrhuncima bili pastirski *stanovi* za ljetne ispaše (sezonska naselja). Cilj je autorice upravo to: zabilježiti i dokumentirati jednu već praktički nestalu tradicijsku kulturu, povijest njoj dragoga kraja. Sadržaje i pojave tog prostora autorica očito dobro poznaje – kao domaća žena iz gospićkoga kraja, ali i kao planinarka i zaljubljenica u vrljetne planinske staze Velebita, odnosno kao dugogodišnja angažirana društvena djelatnica i pedagoška radnica koja želi prenijeti naraštajima svoje spoznaje i svoja iskustva.

Govoreći, nadalje, o tehničkim karakteristikama knjige, čiji je urednik dr. sc. Ivo Velić, recenzenti akademik Tonko Maroević i dr. sc. Tatjana Kolak, a nakladnici Ogranak Matice Hrvatske u Gospiću i Hrvatska geološka ljetna škola te izdavač Laser plus d.o.o. iz Zagreba, napominjemo da je ovo važno i opsežno djelo izdano 2013. godine u nakladi od 1.000 primjeraka.

Usmjeravajući se pak na sadržaj knjige, vidimo da je on, nakon *Predgovora* i *Uvoda* (stranice 16-25), podijeljen na dva osnovna dijela: 1. *Opći dio* – u kojem se u poglavlju *Naseljavanje Velebita* govori o povijesnom slijedu doseljavanja stanovništva i osnivanja naselja s obzirom na geomorfološke i ostale prirodne karakteristike prostora, koje su također uvjetovale način života, građenja i stanovanja na Velebitu (stranice 26-125), te 2. *dio* naslovljen *Naselja na velebitskoj primorskoj padini*, koji na dvije trećine stranica knjige (126-729) detaljno predstavlja pojedinačna naselja, njih preko četiri stotine, podijeljena u četiri cjeline koje slijede geomorfološke karakteristike područja: 2.1. *Naselja na primorskoj padini Sjevernog Velebita*, 2.2. *Naselja na primorskoj padini Srednjeg Velebita*, 2.3. *Naselja na primorskoj padini Južnog Velebita* i 2.4. *Naselja na primorskoj padini jugoistočnog Velebita*. U nastavku (stranica 730) autorica se obraća čitateljima člankom 'Umjesto pogovora', u kojem pledira za podizanje spomenika Podgorcu „negdje nasred Podgorja, na nekoj glavici kao postolju da se odasvud vidi. Jer, taj Podgorac sve što je nekad napravio danas je spomenik. Svaka njegova kamena rukotvorina je najbolji zapis o nekadašnjem životu.“ Pri kraju knjige (stranice 731-744) nanizana su poglavlja: *Literatura*, *Kazalo imena*, *Recenzije* te *Bilješka o autorici*.

Općenita karakteristika knjige jest preglednost, dokumentarnost, dobar izbor i velik broj fotografija (preko 2.000, većinom autoričine provenijencije, dok su neke ustupili drugi autori koji su spomenuti i u poglavlju *Zahvale*) te korištenje faktografskih podataka iz literature i demografskih statistika. Bibliografije, odnosno bilježaka, nema jer, kako navodi Maroević u svojoj recenziji, „riječ je o pionirskom istraživanju gotovo nepoznatih ili znanstveno neobrađivanih naselja i samostalno stojećih kuća i prikućja“. Također, riječ je o životnom djelu autorice, o plodu njezina višedesetljetnoga istraživanja i vrijednoj prikupljenoj građi koja je aktualno svjedočanstvo o stanju građevnog fonda i mjesta u poodmakloj fazi napuštanja, izumiranja i rušenja. Takva iscrpna monografska obrada tradicijskoga graditeljskog naslijeđa na priobalnim padinama Velebita ima i znatnu spomeničku vrijednost, čega je vrlo svjesna i sama autorica, nastojeći ukazati na ambijentalne i estetske značajke takve pučke arhitekture. Odnosno, prema riječima drugog recenzenta, „ovaj dokument... zamrznuta je slika čovjeka i Velebita u posljednji tren... To je „Muzej na otvorenom“ – artefakt za buduća etnografska, arhitektonska i sociološko-demografska istraživanja.“

No vratimo li se detaljnijem razlaganju elemenata ove knjige, vidimo već u predgovoru i uvodnome dijelu knjige jak emotivan naboj autoričin kojim je krenula u istraživanje, a zatim i pisanje ovoga djela. Prisutni su tu dojmovi iz djetinjstva, pričanja roditelja i starijih, planinarske šetnje i odlasci sa svojim učenicima, a

naposljetku odabir Velebita kao stalnog mjesta stanovanja i svjesna istraživanja i dokumentiranja kako bi se zabilježila još postojeća slika nekadašnjeg načina života te prirodnih karakteristika.

Poticaj za pisanje bila je autoričina briga zbog nestajanja kuća i cijelih naselja na Velebitu, a „na novijim zemljovidima, čak u mnogim slučajevima, kuće nisu ni ucrtane. Upisani su samo nazivi tih zapuštenih naselja, tako da mlađe generacije ne će ni znati da se tu nekada živjelo. Upravo se to ne smije zaboraviti, jer bi se time obrisao dio naše prošlosti, povijesti.“ Tu progovara autoričin domoljubni, ali i pedagoški naboj – prošlost valja zabilježiti, prenijeti drugima i iz nje učiti. U centru interesa su „ljudi koji su Velebitu dali život, koji su krčili šikare, šume, kamenje i stvarali mjesta na kojima se moglo živjeti. Ruke tih graditelja su mukotrpno, beskrajno sporo i strpljivo od surove i tvrde stijene do savršenstva oblikovali kamen i ugrađivali ga u kuće, *šterne*, ograde oko kuće, klesali su od njega žljebove za odvod kišnice, stolice u dvorištu, *kamenice* za vodu, *kolo* za *žrvanj*, *postolje* za *tocilj*. I što je najvažnije, sve se tako dobro uklopilo u krajolik, u Velebit...“ Ovaj gotovo pjesnički pasos odražava autoričin kredo, kao i nastavak u kojem razmišlja o tome da „zaboravu treba oteti“ ne samo materijalnu ostavštinu „čovjeka s Velebita“ nego treba prenijeti i zabilježiti njegov značaj, borbenost, trud i dušu – jer „To zaslužuje taj čovjek. Ne samo zbog tegobnog života nego i zbog načina kako je otišao s Velebita i razloga koji ga je prisilio na to.“ A to su isti razlozi zbog kojih su opustjela mnoga hrvatska sela i cijeli krajevi, kada je čovjek bio primoran (iz gospodarskih i političkih razloga) napustiti svoje selo i svoju zemlju, svoj dom – kuću i okućnicu, a velikim dijelom i svoju slobodu i ponos. Autorica želi ovom knjigom i ovim slikama „zaustaviti trenutak... zabilježiti za sjećanje... stvoriti neprekinutu nit... Neka nema kuća, ni čovjeka, ni stoke, ali znat će se da su tu bili i spominjat će ih se. A to je moja svrha.“

I sam Velebit kao planina zaslužuje autoričinu pozornost i trud kojim ga je upoznavala, planinarskim korakom „prehodavala“ i fotografskim aparatom bilježila kako bi ga konačno i opisala u ovoj knjizi – jer je Velebit njoj osobno imponirao i privlačio je već od djetinjstva, jer je Velebit planina-simbol kojom se Hrvati ponaše, te stoga što je Velebit „ličkom i podgorskom čovjeku bio više od toga: bio im je i hranitelj i branitelj.“ Tu je i nastojanje da se zabilježi ljepota Velebita i njegovih prirodnih vrijednosti, osobito njegova biološka i krajobrazna raznolikost, pri čemu Velebit ima veliku vrijednost za hrvatsku, europsku i svjetsku floru. Autorica navodi osobitosti Velebita, uključujući njegova dva nacionalna parka (od ukupno osam u Hrvatskoj) i jedan od ukupno dva stroga rezervata, a posebno naglašava značenje pitke vode, čistog zraka i bistrog neba Velebita kao doprinos svijetu u

vrijeme globalnog zatopljenja i sveopće krize odnosa čovjeka prema prirodi i prirodnom, s odnosnim posljedicama. Jer sve je to ugroženo u današnjem svijetu, pa tako i u Hrvatskoj. No na Velebitu je ugrožen te je već gotovo nestao i – „život na njemu, na tom ljutom kršu“ te su stranice koje autorica niže posvećene „naseljima stvaranim vjekovima i raseljenim u skoro nekoliko godina“, kao i „onim rijetkim i upornim njegovim stanovnicima čije je ognjište još puno topline, kao i onima koji povremeno dolaze u svoje pusto selo.“ U kontaktu autorice s njima nastala je i ova knjiga.

I tako se nižu poglavlja koja nam u prvom općem dijelu knjige pojašnjavaju tijek naseljavanja Velebita od pretpovijesnih vremena do suvremenosti, prema navodima arheologa, povjesničara, geografa i drugih stručnjaka. Autorica se posebno zadržava na pitanju geomorfoloških i prirodnih uvjeta nastanka naselja i zadržavanja života na Velebitu s obje njegove strane, kontinentalne i primorske, napose od vremena dolaska Hrvata na ovo područje; tu se ona oslanja na bibliografske podatke (prema Gušiću, Poljaku, Glavičiću) te navodi period naseljavanja do kraja 15. stoljeća, u kojemu su Hrvati osnovali svoja naselja u zajednici s grupicama slaveniziranih Morlaka, sve do turskih osvajanja, kada počinju njihova raseljavanja, čime „nestaju mnogi stari narodni običaji, jedna pastirsko-zemljoradnička ‘drevna’ kultura i sva tradicija“; zatim se nadovezuje na period uspostavljanja Vojne krajine radi obrane od Turaka te razmještaj novih doseljenika u 17. stoljeću (npr. Hrvata Bunjevaca iz sjeverne Dalmacije – čije naslijeđe u ovim krajevima autorica posebno razmatra, nižući rodovska imena njihovih potomaka) te navodi promjene koje su se dogodile u načinu života ljudi s obzirom na austro-ugarsko vojničko ustrojstvo i drugačije ekonomske prilike (potaknute npr. izgradnjom cesta, naredbom podizanja kamenih kuća zbog štednje drvene građe za prodaju, uvođenjem novih zanimanja te novih poljoprivrednih kultura poput krumpira); konačno, u periodu nakon razvojačenja Vojne krajine krajem 19. stoljeća život se u tim krajevima odvijao bez većih promjena, slično prilikama u drugim ruralnim habsburškim pokrajinama. Pažnja autorice usmjerena je sjećanju ljudi koje dopire do ovog perioda – kada se na Velebitu „...u naseljima uz more živjelo od stoke i od mora. Veći dio mlađeg stanovništva bili su mornari i lučki radnici u skladištima drva. Stanovnici planinskih naselja uz poljoprivredu i stočarstvo, bili su šumski radnici sijekući šumu, prevozeći ogrjevno i tehničko drvo.“ Veće promjene donio je tek Prvi svjetski rat, a rušenje i konačno nestajanje kulturološke podloge i tadašnjega tradicijskog načina života posljedice su Drugoga svjetskog rata, što je uvjetovalo i naglo napuštanje tada postojećih naselja. Posebno je to bio udarac za bunjevačko stanovništvo Podgorja ili podgorske zaravni, gdje se nalazila većina

stalnih bunjevačkih naselja, a koje je na tim velebitskim prostorima uz more opstalo kroz nekoliko stoljeća. U sljedećim poglavljima autorica nabraja, opisuje i oslikava upravo ta područja i naselja.

Analiza podgorskih naselja prvotno uključuje način građenja (pretežno kamene kuće) i lokaciju, bilo da su smještene uza samo more bilo pak na srednjem platou (na nivou ili iznad magistrale), gdje se nalazi i većina naselja. Podgorju pripadaju i naselja na većoj visini (500 – 600 metara), na *podovima*, pa često nose i takav naziv (npr. Matešić Pod, Rončević Dolac, Gromile, Tomaić Draga, Bilenski Pod, Mažuranski Stanovi, Šugarsko Korito, Mali Ledenik i dr.). U svakom slučaju kuće, a i sama naselja, tradicionalno su orijentirana tako da koriste klimatski najzaštićeniju stranu (što se za suvremenu gradnju ne može reći). Zemlja u skromnim kraškim poljima (*dolci*) prehranjivala je ljude kroz stoljeća, te su uz svako takvo polje bile organizirane i naseobine, sela i zaselci. Iznad podgorske zaravni, na visini 800 – 900 metara, duga je uzdužna stuba ili primorska terasa s udolinama između kamenih *glavica* i *kukova* koji se uzdižu do najviših vrhova; tu se nalaze kraške forme – *doci*, *dulibe* i *plane*, u kojima su bila smještena uglavnom sezonska naselja, *stanovi* (npr. Štokić Duliba, Vukušić Katunište, Malo i Veliko Rujno, Devčić Dolac i dr.) u kojima su pastiri boravili u ljetnom periodu kada su se selili s *blagom* u planinu (*izdizalo se* ili *prtljalo*). Ta razbacana sela diljem primorske strane kršnog Velebita njegov su najveći ukras, smatra autorica naglašavajući uklopljenost tradicijskih kamenih kuća u krajolik u skladu sa zakonima prirode. Kuće građene od klesanog kamena povezanog vapnenom žbukom koju su lokalno pravili u *japlenicama* (vapnenicama) bile su uglavnom prizemnice (uz njih su se nalazile staje i *torovi* za stoku) ili katnice čiji je donji dio često služio umjesto staje. U prošlosti je većina kuća bila pokrivena *šimlom*, cijepanim smrekovim daščicama, koja je kasnije bila zamijenjena kupom kanalicom, dok je na jugoistočnom dijelu (oko rijeke Zrmanje) često bilo prekrivanje krova kamenim pločama. Također, pretežno na južnom dijelu, mogu se vidjeti i krovovi od prelivenog betona „na kubu“ ili „pod cimenat“ (tzv. *cimentara*) ili prekriveni crijepom, salonitnim pločama ili limom. Oslikani su i razni drugi elementi kuće: kameni štokovi i vratnice, dimnjaci, otvori na krovu (*videlice*), *volte* nad ulazima, stepenice, pragovi, klupice, kamena *pojila*, *solila*, *žronji*, *stupe*, *trapovi* za krumpir, *gumna*, *šterne* i dr. Na stajama, podrumima i stočarskim stanovima prozorski su otvori vrlo mali i izvedeni uglavnom „u suho“, bez vezivnog sredstva, a suhozidom su često građeni i zidovi tih gospodarskih građevina (ponekad kamen nije bio ni posebno obrađivan). Tek rijetko *stanovi* bi bili izgrađeni od drva. Ograde i ogradni zidovi u pravilu su bili od suhozida, rjeđe od šiblja ili granja. Suhozidom su zidane i *mocire*, podzidi koji zadržavaju zemlju

na terasama padine. Između sela i stočarskih stanova postojali su stočarski putovi, a neki su vodili i prema Lici.

Unutrašnje uređenje velebitskih kuća bilo je vrlo jednostavno, s osnovnim drvenim namještajem te štednjacima i tzv. metalnim *kozama* (koji su zamijenili otvorena ognjišta) te pećima na drva s *petnjakima* (keramičke šalice za toplinu). U nastavku ovog dijela knjige susrećemo fotografije i opise još mnogo drugih predmeta i pojava iz tradicijskog života na Velebitu, što autorica navodi s pažnjom i ljubavi za kraj i ljude: o vrstama i načinu privređivanja, o prehrani i pohranjivanju hrane, korištenju vode (izvori, *lokve*, *šterne*, *čatrnje*, *bunari* i *kamenice*, *korita* i *jame snježnice*), o alatima, uporabnim i odjevnim predmetima te njihovoj izradi, a spominju se i školstvo te zdravstvene prilike, kao i crkve i kapelice u podvelebitskim i velebitskim naseljima, odnosno zavjetne crkvice i raspela, te groblja i *počivala* ili *mirila* uz stare putove i raskrižja. Međutim sve je to danas prošlost na Velebitu, uključujući i kuće i cijela naselja – to su tek pojedinačni prežici jednoga nestalog vremena, jedne kulture koju su za sobom ostavila bunjevačka plemena na Velebitu. Ljudi su se raselili, raspršili, nestali, a za njima pomalo nestaje i njihova materijalna ostavština koja predstavlja dio spomeničke baštine. U tu kategoriju spada i toponomastika toga područja – naime, način života velebitskih stanovnika, priroda i reljefne karakteristike odrazile su se velikim dijelom na toponime, pa se autorica jednim odlomkom usmjerava i na to područje navodeći brojne primjere naziva naselja nastale prema prirodnim obilježjima (npr. Duboko, Jamina, Meki Doci, Podkuki, Umac, Donji i Gornji Zagon, Kozarica, Rakovica, Smokvica, Maslenica, Ledenik itd.) ili uvjetovane ljudskom djelatnošću (npr. Krč, Katunište, Mlinište, Gradina, Crikvina, Oltari) ili po prezimenima stanovnika (što je najbrojnija skupina).

Međutim, kako napominje autorica: „Sve ovo nabrojano u poglavlju Opći dio nije ni izdaleka detaljan opis načina života velebitskog i podvelebitskog čovjeka. To je samo uvod u ono što slijedi, tj. u popis sela koja sam uspjela obići u desetak godina.“ Naime, u ovom prvom općem dijelu navedeno je sve što je zajedničko u gotovo svim selima na Velebitu, dok su u daljnjem poglavlju popisi i opisi sela kratki, no iskazan je faktografski broj postojećih kuća, eventualno naseljenih kuća te prezimena (uglavnom bivših) stanovnika i lokacija (dok ona davno raseljena sela i porušene kuće nisu spomenuti jer ih se nije moglo locirati, a ne postoje ni u zemljovidima, odnosno spominjali su ih u svojim sjećanjima samo pojedini stariji stanovnici velebitskih krajeva koji su također već davno otišli s planine).

Za taj opsežni i razrađeni drugi dio knjige s popisom i opisom velebitskih naselja još možemo navesti da on definitivno predstavlja važnu geografsku i statističku odrednicu današnjeg stanja naseljenja podgorske zaravni, i to podijeljen na

geografske cjeline (sjeverni, srednji, južni i jugoistočni Velebit), te prema nadmorskoj visini (naselja uz more, naselja na podgorskoj zaravni, naselja na uzdužnoj primorskoj terasi i naselja u visokoplaninskoj zoni). Ono što je karakteristično za svaki pojedini odjeljak tog nizanja naselja jest da daje uvid u stanje na dan kada je bilježeno (fotografirano i potom dokumentirano), što može poslužiti budućim egzaktnim istraživanjima. Također, autorica se potrudila istražiti i postanak pojedinog naselja, koliko je to bilo moguće (pa koristi i neke stare spise, župske zapise i knjige, tako npr. Sabljarov *Miestopisni rječnik kraljavinah Dalmacije Hrvatske i Slavonije* iz 1866. godine), a ponegdje se služila sjećanjima i kazivanjima pokojeg stanovnika o povijesti sela i vlastite obitelji (bilježeći kamerom i njihove portrete) te navela zanimljive priče (tople ljudske susrete s njima autorica često navodi, npr. s bakom Milkom u Šikić Zagonu, str. 468, s osamljenim Milom Devčićem „koji svoju Kozaricu čini živom“, str. 479, ili razgovor o napuštenom Šugarju s Tonkom i Pajom iz Zbiga, str. 474-476, kao i potresna kazivanja Marije i Kate o ratnim stradanjima iz Domovinskog rata u selu Marune, str. 598-600). Na taj način svako, pa i najmanje naselje dobilo je svoju „osobnu kartu“, neku vrstu „kartoline“ sa slikom i opisom te svojim posebnostima – što upravo može i poslužiti u tu svrhu, tj. predstavljati turističku razglednicu i biti izvor informacija domaćim ljudima i posjetiteljima toga kraja!

Interesantan je primjer naselja Žrnovnica, koje se smjestilo na području sjevernog Velebita uz more i magistralu, a čija je posebnost izvorska voda, bunari i vrulje (nastale od ličkih ponornica) te kratka rječica, što je sve u prošlosti uvjetovalo izgradnju mlinova za žito, stupa za stapanje domaćih vunениh tkanina te badnjeva za ispiranje i pranje robe. Taj kompleks kuća u novije je vrijeme prodan i preuređen u hotel za djelatnike jedne poslovne firme. Drugačija je sudbina zatekla kuću s mlinom na jakom izvoru ponornice Gacke u nedalekoj uvali Dumboka, gdje je jedna obitelj iz nedalekog sela kupila imanje i dalje ga vodi i obnavlja na tradicionalan način, što je rjeđa pojava. U tom priobalnom pojasu Velebita mnoga su naselja nastavila živjeti, doduše većinom sezonski, i to u ljetnom periodu, zahvaljujući vikend-turizmu, pa se u svoje kuće za odmor, stare preuređene ili novoizgrađene, povremeno vraćaju i nekadašnji žitelji i njihovi nasljednici (ako nisu već prodane). S druge strane, na višim predjelima Velebita nalaze se najčešće tek ruševni ostaci nekadašnjih naselja. Također, mnoga naselja nose određene pokazatelje (arheološke ili dr.) svojega veoma starog postanka, neka i od ilirskih vremena (npr. Gradina Priznarska kod luke Prizna) ili rimskih (tako npr. Stinica, odnosno rimska Ortopla – odakle prema brdu Panos započinje antički zid koji je dijelio ilirske plemenske zajednice Ortopline od Bekosa, u pravcu brda Begovača),

te onih srednjovjekovnih s ostacima utvrda, dijelovima crkava, osnovama kuća i ulica (tako npr. u Starigradu Gornjem i Jablancu kojima su gospodarili Frankopani, odnosno u Karlobagu, nekadašnjem *oppidum Scrisa*, koji je bio u vlasti krbavskih knezova Kurjakovića, a razorili su ga Turci poč. 16. st. te ga zatim obnovio nadvojvoda Karlo, po kojem otad nosi ime, a profitirao je od trgovine nakon izgradnje ceste prema Lici). Nadalje, na prostoru srednjeg Velebita neobična je povijest npr. naselja Bačvica i zaselka Lomivrat, koja su ljudi naselili (također nekadašnji Bunjevci u 17. st.), na izrazito strmoj krškoj kosi uz more te na liticama podzidali suhozidne terase kako bi očuvali škrtu zemlju. Ta i slična naselja na strminama nekad su bila povezana uglavnom barkama ili strmoglavim stazama, a još i danas nije bilo moguće izgraditi pristupnu cestu, pa su uglavnom napuštena. Isto je i s naseljima u visokim predjelima Velebita, iako i tamo još postoje usamljeni izuzeci. No i stanovnici naselja uz more, genetski gorštaci, nekad su živjeli pretežno od stoke koju su selili tim vrletnim stazama na ljetne planinske ispaše (npr. Vrata, Mlinište, Radlovac, Jasenovača, Ledenik, Mirevo, Bačić Duliba, Crni Dabar, Šikić Zagon i dr.), a ne od mora uz koje su živjeli (pa čak i npr. u naseljima Ribarica i Cesarica) i po kojem su znali i ploviti svojim drvenim barkama sve do otoka Paga, gdje bi prodavali drvo ili ga mijenjali za sol, vino i ulje. Takav oblik tradicijskog privređivanja i trgovanja zamjenom robe s Pažanima i drugim otočanima, odnosno s Ličanima s druge strane planine, karakterističan je za cijelo Podgorje, pa tako i na južnom Velebitu. Njega obilježavaju Sveto Brdo i Tulove grede, a tu su i poznata gorska pasišta od Baških Oštarija te Malog i Velikog Rujna do Libinja i Katuništa, kojima su ljeti s blagom uzlazili brojni podgorski rodovi raspršeni velebitskim padinama i kotlinama te oni smješteni uz more – idući preko Lukovog Šugarja, Tribnja i Šibuljine do Starigrada i Jasenice. Među njima, uz more je smještena i Lisarica, nekad podvelebitska luka i sidrište brodova koji su odatle vozili uglavnom drvenu građu dopremljenu s Velebita. Zbog strme obale i mnogih bujičnjaka, kuće su vrlo blizu mora, „stisle se između mora i Velebita... Možda je baš zbog toga Lisarica posebne ljepote“ – smatra autorica. A oduševila ju je i proslava blagdana u tamošnjoj crkvi Gospe od Zdravlja, pobožnost puka i odanost svih generacija Bogu i ovome mjestu pod Velebitom, kao što je to slučaj i u vrijeme tradicijskih hodočašća raspršenim crkvicama i kapelicama u danas osamljenim i većim dijelom napuštenim naseljima i visinskim ljetnim stanovima na Velebitu, kojima se u tim prilikama ljudi ipak vraćaju... Ponekad i iz velikih daljina, raspršeni po svim krajevima svijeta, ali s poštovanjem i ljubavi u srcu prema Velebitu, njegovoj baštini i njegovim ljudima, kojima pripada i sama autorica.

Još bi se puno toga moglo naći, analizirati i zaključivati iz mnogobrojnih podataka o naseljima i stanovništvu Velebita koje nam podastire ova knjiga, no ovom prilikom nastojala sam dati tek uvid u njezinu vrijednost i potencijale koji se mogu nadograđivati dodatnim spoznajama i zapisima onih koji će je čitati i proučavati.

Tihomira Stepinac Fabijanić